

PROF. JAROMÍR ČELAKOVSKÝ A NÁRODNÍ STRANA SVOBODOMYSLNÁ ZV. MLADOČESKÁ*

Luboš Velek

Jaromír Čelakovský byl nejen právním historikem, univerzitním profesorem a archi-
vářem, ale také politickým žurnalistou a především aktivním politikem. Jen v lavicích
českého zemského sněmu strávil 29 let (poslancem v letech 1878–1889 a 1895–1913), na
vídeňské říšské radě pak zasedal zhruba 10 let (1879–1881, 1900–1901 a 1907–1911). Již
tento výčet vyvrací či relativizuje tvrzení některých současníků, že Čelakovského „vřa-
va politická nikdy k sobě nepřipoutala“, protože „neměl pro ni potřebných vlastností“.¹
Skutečnost, že Čelakovský nepatřil mezi nejpřednější české politiky a konfliktům se spíše
vyhýbal, nelze dle mého interpretovat jako nezájem o politiku; a pokud jde o domnělou
absenci *politických vlastností*, pak bych zastával pravý opak, neboť Čelakovského konci-
liantnost, umírněnost a vůle k politické dohodě dokládají více smyslu a citu pro politiku,
nežli radikalismus, neústupnost či hašteřivost.

O politiku se J. Čelakovský začal zajímat již v době svého dospívání, kdy vyrůstal
v rodině svého strýce, pražského advokáta, staročeského politika Josefa Friče (1804–1876).
K politickému formování mladého Čelakovského ale asi daleko více přispěl jeho o 17 let
starší bratranec Josef Václav Frič (1829–1891), známý revolucionář z let 1848/49 a ikonick-
ká tvář českých radikálních demokratů. Vliv J. V. Friče na J. Čelakovského ovšem nebyl
bezprostřední, neboť v rodině advokáta Friče st. se bezprostředně stýkali jen v relativně
krátkém období 1854 až 1858.² O silném politickém ovlivnění propuštěným trestancem
z komárenské pevnosti můžeme u osmi až dvanáctiletého Čelakovského spíše jen spe-
kulovat; mnohem více však na něj zřejmě Frič působil nepřímo, a to zejména určitým
kultem, který se v početné rodině Fričů kolem nezdárného, ale o to více milovaného syna
pěstoval. Přímý osobní kontakt Čelakovský s J. V. Fričem navázal zřejmě až v polovi-
ně 60. let 19. století. Vzájemnou korespondenci máme ve Fričově archivu doloženou již
v roce 1866,³ v archivu J. Čelakovského teprve po roce 1872.⁴ V červnu 1868 pak Jaromír
bratrance Friče dokonce navštívil v Berlíně a vzbudil tím pozornost pražské policie. Že
nešlo jen o ojedinělý kontakt, naznačují i další úřední akta týkající se styků obou příbuz-
ných, která byla bohužel již skartovaná.⁵

Na Čelakovského politické formování měla v téže době vliv i dobová žurnalistika,
kterou se již během studia práv nechal doslova pohltnout a jež se mu v následujících
dvou desetiletích stala osudem i zdrojem obživy. Již od ledna 1867 se Čelakovský
pohyboval ve skupince zakladatelů čtrnáctideníku *Svoboda. Politický časopis*, jehož
spiritus agens byl známý radikální mladoček Josef Barák.⁶ Kromě *Svobody* (alias
Pravdy) můžeme spekulovat i o Čelakovského autorském podílu na Fričově v Berlíně
vydávaném protirakouském plátku *Correspondence Tchèque* z roku 1869;⁷ v pří-
padě radikálního periodika *Říp* z roku 1870 máme o autorské spolupráci opět plnou

jistotu: Čelakovský patřil k jeho prvním spolupracovníkům, a to s bratrancem J. V. Fričem!⁸

Na základě spolupráce s Barákem můžeme obecně odvodit Čelakovského sympatie pro radikálnědemokratický (sám sebe a své přátele označoval za *radikalisty*) směr v politice. Z konkrétních a jemu vlastních názorů zaujme např. zájem o dělnickou otázku či zklamání nad malou radikálností ženevského kongresu Ligy míru a svobody (1867), nad kterým převzali patronát V. Hugo a G. Garibaldi, a kterého se Čelakovský během své cesty po Německu, Francii a Švýcarsku zřejmě osobně zúčastnil: „Tak se nedělá revoluce, tak se tvoří nové šosáctvo z lidí svobodomyšlných, a to arci možno nazvat ligou míru.“⁹ Ještě zajímavějším shledávám Čelakovského odpor vůči dobovému rusofilství českých politických elit, které se roku 1867 vydaly v čele s Riegrem a Palackým na známou pouť do Moskvy. Frič i Čelakovský byli jednotní v odporu vůči přibližování se Rusku, k Fričovu zklamání však redakce *Svobody (Pravdy)* přijala usnesení, že nelze „proti moskevské výstavě prozatím jiného stanoviska zaujmout, než mlčet... , zato tím prudčeji musí se hnát útokem na ‚rusofily zdejší‘, jež se již počínají lišit od slovanofilův!“¹⁰ To byl v české společnosti aktuálně *opilé* proruskou demonstrací dosti ojedinělý hlas, jehož jedinečnost vynikla o to více, že ke staročeským *rusofilům* (mj. narážka na jejich postoj vůči polskému povstání z let 1863–1864) se nyní vehementně přidal i J. Grégr, hlava mladočeské frakce.¹¹ Ta se tak v postoji vůči Rusku vnitřně rozštěpila a pro některé redaktory Grégrových *Národních listů* musela být proruská orientace jejich deníku hořkou pilulkou.

J. Čelakovský se v korespondenci s bratrancem Fričem rovněž zřetelně vymezil proti veřejné výzvě moskevských studentů (podepsán V. I. Gubin) k českým studentům v Praze, v níž Rusové Čechy vyzývali k přijetí ruštiny nejen jako všeobecného dorozumívacího jazyka mezi Slovany, ale i jako vědeckého a vůbec kulturního jazyka Čechů! Moskevská výzva visela v *Akademickém čtenářském spolku (AČS)* a budila jak značný odpor jedněch, tak nadšení druhých: i „střízlivější počínají nad tím kroutit hlavou a říkat, jo, tak mi to nemyslíme. Budem na každý způsob musít ale předce pořádnou pŭtku i v tom vzhledě svést s rusofily zdejšími... My z naší strany nemohouce odpovědět rázně, a nemajíce pro sebe většinu jistou, budem musít stát na tom, aby se neodpovídalo vůbec. ... nemožno posud vystoupit veřejně proti tomu.“¹² Moskevská výzva zapadající do kontextu s poutí na Rus však nakonec s několikátýdenní prodlevou dostala odmítavou pražskou odezvu datovanou 10. červencem 1867: „Úplně souhlasíme, by na slovanských sjezdech jazykem mezislovanským byl jazyk kmene nejčetnějšího, jazyk ruský; však ve vlasti své nechť každý národ pěstuje jazyk svůj ve všech odvětvích vědy a umění, by všeobecná vzdělanost rychleji a důkladněji se šířiti mohla a proto nikterak přiznati nemůžeme, že by prospěšno bylo přijmouti jazyk ruský za spisovní.“¹³

V korespondenci s Fričem z druhé poloviny 60. let zazní i silný protidynastický tón, a to v kontextu s Čelakovského návštěvou Švýcarska, země, která už ve 14. století zvedla odboj proti „Habspurákům“. Švýcarskem byl Čelakovský vůbec nadšen, a to nejen jeho politickým systémem, nýbrž i národnostními poměry. Ještě před jeho návštěvou se z lásky k této zemi vyznal Fričovi: „Po Paříži nejvíce mne touha táhne do Švýcar, tam musím, musím – a kdybych pěšky s holí v ruce měl jít – musím bloudit as dva týdny; jet' ta zem tak podobná naší zemi... jest mi zem ta druhou vlastí; neboť tam jediné pravá se mi zdá být svoboda, a osudy země té, štěstí její nynější – to ideál pro zem naší.“¹⁴ A švýcarská realita Čelakovského nezklamala, naopak: „Zdá se mi, jak bych byl spatřil ideál svůj, o němž

se mi dříve jen snilo a jenž se mi zdál nedostižný dosud pro tuto zemi a její obyvatele, vyplněný, a to tak krásně, že přijdu-li nyní domu – budu vědět, že to, po čem toužíme pro národ náš, není to jen iluze, jen obraz mladistvé naší fantazie – ale že to již vešlo v zemi jedné v skutek...“¹⁵

* * *

Čelakovský se na přelomu 60. a 70. let politicky neprojevoval pouze v literárně-žurnalistické rovině, nýbrž i v agitační. Pomáhal např. organizovat pražské komunální volby, a to zejména v německožidovské čtvrti Josefov, kde se čeští kandidáti mohli prosadit jen stěží.¹⁶ Ve stejné době se Čelakovský zajímal i o činnost dělnického spotřebního spolku *Oul*, který chtěli kontrolovat nejen umírnění liberálové z okruhu staročeských vůdců Riegra a Skrejšovského, nýbrž i jejich liberálně demokratičtí protivníci z mladočeské frakce.¹⁷ Čelakovský se angažoval i ve zmíněném AČS, kde patřil k mladočeské menšině. Na jeho aktivitách v tomto spolku můžeme prakticky vidět, jak si budoucí politik záhy osvojil politické praktiky všeho druhu. Když rusofilské vedení spolku v roce 1867 získalo za dva dny 100 podpisů pro záměr jmenovat ruského ministra Tolstého čestným členem AČS, antiruskému Čelakovskému „nebylo lze nic jiného činit, než příhodně listinu skonfiskovat, t.j. odnést“. Na Čelakovského se pak snesly nadávky zrádců a zbabělců. Na následující valné hromadě se sice ze 170 přítomných pro jmenování Tolstého vyslovilo hned 120 členů, ale i nyní si Čelakovský věděl rady: vzal si vedení spolku stranou a lživě vyhrožoval, že má v kapse 50 podpisů proti a udělá s nimi „neslýchaný škandál“. Schůze pak skončila bez výsledku!¹⁸

Velmi aktivní byl Čelakovský i ve spolku studentů-právníků *Všehrd*, v jehož činnosti podněcoval silnou vlasteneckou, tedy protivládní notu. Patřil např. k iniciátorům spolkové žádosti o omilostnění studentského kolegy B. Pacáka, který byl v roce 1868 za zločin velezrady odsouzen k pěti letům žaláře.¹⁹ Vyšetřován pro velezradu byl v téže době i Čelakovský. Měl se jí dopustit v pět hodin ráno na pražských Slovanech zvoláním: „Ať zhynou jezovitě, ať žije republika.“ Na rozdíl od Pacáka však prokázal dostatečnou alibi a byl propuštěn.²⁰ Politické aktivity mladého studenta, resp. absolventa právnické fakulty Čelakovského však nelze chápat jen jako výsledek determinace rodinným, tedy pěstounským prostředím. Je nutné je vnímat v celkovém kontextu státoprávního radikalismu přelomu 60. a 70. let. Opoziční hnutí tehdy zasáhlo velkou část české veřejnosti, a obzvláště nastupující generaci, která mnohdy již byla absolventy počestných středních škol a radikalizovala se nejen vlivem tisku, nýbrž i v prvních spolcích. Podobná atmosféra nemohla J. Čelakovského minout.

Důsledkem působení českého opozičního hnutí a rodinného prostředí byl i Čelakovského vstup do redakce *Národních listů* v roce 1871. Nejpřednější český deník druhé poloviny 19. století nejenže věrně odrážel liberálnědemokratické a nacionální smýšlení mladého Čelakovského, ale byl přímo utvářen řadou jeho blízkých přátel. Nešlo jen o přátele B. Pacáka či S. B. Hellera, ale zejména Čelakovského švagra K. Tůmu! Čelakovského vstoupení do redakce odráží jeho tnutí k liberálnědemokratickému a česky nacionálnímu smýšlení, které ovšem postupně ztrácelo na radikalismu a ve věčné kolizi *chtěného* a *možného* u něj ústilo ve výše zmíněný cit pro kompromisní řešení. Paradoxně zhruba právě v okamžiku vstupu do *Národních listů* poněkud opadl Čelakovského zájem o politiku, resp. snažil se být opatrnější a mírnější nežli v uplynulých letech. Dopisování s J. V. Fričem

téměř ustalo a Čelakovský jeho přervání vysvětlil svým předsevzetím „nezúčastniti se v ničem života politického nadále, dokud by nepřišla doba důležitá, kde bych mohl býti k službám“. Daleko více se také začal zaměřovat na své studium, kdy po dosažení doktorátu „pak teprve hodlám počítí řádně studovati – tot' můj jednoduchý program... Přijde doba a my nebudeme míti lidí – vidím proto pro domo sua povinnost pracovati neohlížeje se napravo nalevo.“²¹

Čelakovský v *Národních listech* vydržel s krátkým přerušením necelých 15 let. Nebyla to léta, na která by později vzpomínal jen rád. Žurnalistika pro něj nebyla životním posláním, nýbrž pouze zdrojem nuzné obživy, který jej obíral o čas k bádání. Nestal se ani řádným členem redakce, nýbrž pouhým pravidelným spolupracovníkem, kdy měl na starosti především články pro pondělní číslo deníku. K nedobrému pocitu přispívala i pánovitá povaha majitele a šéfa listu J. Grégra, který se k Čelakovskému v 70. a počátkem 80. let choval jako k podřízenému se vším všudy. V očích J. Grégra platil za postradatelného a jako takový byl např. při finančních těžkostech *Národních listů* v roce 1876 na určitý čas propuštěn.²² Přerušení spolupráce však nebylo dlouhé a J. Čelakovský se do *Národních listů* rychle vrátil. Situace se však – byť z jiných důvodů – brzy (1880) opakovala a byla navíc zpestřena intrikami redakčních kolegů. Byly o to trpčí, že za nimi zřejmě stál Čelakovského švagr Tůma. Ten tehdy přesvědčil J. Grégra, že novopečený poslanec říšské rady Čelakovský nemůže ve své nové funkci dostát všem svým povinnostem. J. Grégr poté dosti neurvalým a neosobním způsobem Čelakovského působení v redakci s okamžitou platností ukončil.²³ Grégrův krok prostý špetky ohledu k letitému spolupracovníku odrážel i skutečnost, že se oba současně stali říšskými poslanci, zatímco Tůma v Grégrově nepřítomnosti řídil pražskou redakci.

J. Grégr brzy poznal, že jeho nepřítomnost v Praze je na škodu deníku a vzdal se říšského mandátu. Vzápětí však pocítil nedostatek informací z nitra poslaneckého klubu ve Vídni a uvědomil si zpětně důležitost Čelakovského setrvávajícího nadále ve Vídni. Rozkaz byl jasný: „Podávej mi prosím soukromé zprávy o každém důležitějším sezení a jednání klubovním... Je to vždy rána pro list, když se v něm otisknou nesprávnosti.“²⁴ J. Čelakovský se tak vrátil naplno k žurnalistice a v deníku vydržel až do konce září 1886, kdy sám podal výpověď. Důvodem bylo, že konečně dosáhl univerzitní profesury, zajistil tak sobě a své rodině jistější a pohodlnější existenci, a hlavně se chtěl naplno věnovat již jen vědě.²⁵ Grégr tehdy Čelakovskému poděkoval a na rozloučenou vyplatil i jednu měsíční gáži navíc: „Jsi výborný člověk; máš mnoho nadání a když jsi se věnoval vědecké práci, věnuj se jí úplně. Avšak doufám, že ostaneme přes všechnu různost povolání nejen osobními, nýbrž i politickými přáteli.“²⁶

* * *

Do nejvyšší politiky však J. Čelakovský nevstoupil jako spolupracovník předního českého deníku, nýbrž jako poslanec Národní strany svobodomyšlné, zvané též mladočeská.²⁷ S touto frakcí se identifikoval od svého mládí, byť v 70. letech již nepatřil k jejím krajním levému křídlu (*radikalistům*) jako v letech 60. Mladočeské frakci zůstal věrný i v polovině 70. let, kdy byla vystavena zničující kampani své staročeské soupeřky. Důvodem byl známý spor o politickou taktiku vůči německoliberalní vládě A. Auersperga. Zatímco staročesí po vzoru někdejší maďarské politiky trvali na pasivním odporu vůči vládě, zákonodárným sborům a i dalším samosprávným institucím, mladočeši podobnou taktiku po čase zavrh-

li a doporučovali alespoň částečný návrat k činné politice, tj. návrat na půdu zemského sněmu. Vlekly spor vyvrcholil rozkladem dosud navenek jednotné Národní strany, osamostatněním mladočechů, jejich vstupem do českého sněmu (1874) a následně nenávistnou politickou kampaní, která je měla politicky i existenčně zničit.

J. Čelakovský byl již na počátku *horkého* fáze *aktivního sporu o pasivní odpor* přesvědčen o nutnosti vrátit se na zemský sněm.²⁸ Během konfliktu obou českých stran ovšem Čelakovský zastával stanovisko nezbytnosti udržení, resp. obnovení politické jednoty národa.²⁹ Lišil se tím od nemalé části mladočeských straníků, kteří se existence dvou či více politických stran nebáli, popřípadě po stranické pluralitě výslovně volali.³⁰ Čelakovský se důrazem na jednotné politické zastoupení národa naopak blížil staročeským oponentům. Této politické linii zůstal věrný po celý život a zastával se jí i v době prohlubující se demokratizace a ideové diferenciaci systému politických stran kolem roku 1900. Tehdejší Čelakovského důraz na úzkou spolupráci hlavních českých (občanských) stran, např. formou volebních kompromisů či společného nadstranického poslaneckého klubu, byl ovšem již jen vysloveným anachronismem, tedy překonaným dědictvím národněpolitického etosu 60. a 70. let 19. století.

Koncem 70. let, kdy se i staročeši odhodlali k návratu na půdu zákonodárných sborů, však jednotná všenárodní politická reprezentace byla ještě dostatečně nosným a funkčním konceptem. Je logické, že J. Čelakovský, který se politicky i lidsky dokázal do značné míry pohybovat mezi oběma rozvaděnými tábory, získal místo i na jejich společné kandidátce do zemského sněmu v roce 1878.³¹ Následujícího roku pak byl oběma stranami kandidován i do říšské rady, kde také usedl.³² Ocítl se tak v desítku *top* mladočeských politiků,³³ aniž by však do ní – viděno z nitra strany samotné – reálně patřil. V jeho poslaneckých nominacích se odrážela jak Čelakovského relativní přijatelnost pro staročeské pohlavry v čele s F. L. Riegrem a A. O. Zeithammrem, tak důvěra v Čelakovského ze strany mladočeského vůdce J. Grégra. Do povědomí české delegace a veřejnosti, ale i vídeňských byrokratů, se tehdy J. Čelakovský zapsal významným podílem na vyjednání o rozdělení jazykově utrakvistické Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze na dvě samostatné univerzity, českou a německou.³⁴ Od té doby – vedle bývalého ministra školství J. Jirečka a univerzitního prof. J. Kvíčaly – platil za českého experta v oboru školské politiky.³⁵

Videňské poslancování však pro Čelakovského spíše nežli prestiží bylo frustrující zkušeností. Předně si zde zřejmě příliš nerozuměl se svým šéfem J. Grégrem, kterého mohl svými aktivitami zastínit. Snad právě toto byl důvod, proč Grégr Čelakovského v roce 1880 (dočasně) propustil z redakce *Národních listů*. Dále byl Čelakovský po následujícím Grégrově složení mandátu v prosinci 1880 vystaven konfliktu loajalit, konfliktu loajality k nesmlouvavému zaměstnavateli³⁶ a loajality k vlastnímu poslaneckému klubu, z něhož měl na příkaz J. Grégra přinášet informace pro potřeby deníku. Svár obou loajalit byl o to těžší, když se ukázalo, že ani kumulace příjmů adjunkta archivu města Prahy, spolupracovníka *Národních listů* a poslanecké diety nestačí k uživení pětičlenné rodiny.³⁷ Rodina se dostala do hmotné nouze, o které svědčí především korespondence obou manželů.

Zdrucujícím dojmem na Čelakovského čím dál více působila nepřátelská atmosféra uvnitř poslaneckého klubu,³⁸ a to nepochybně tím více, čím vydatněji k ní sám či jeho mladočeští kolegové (např. vídeňský redaktor Eim) vyzrazováním důvěrných informací přispívali. Čelakovského politické *záškodnictví* pochopitelně nezůstalo utajeno, ba navíc byl automaticky činěn odpovědným i za činy, které nespáchal. Po celé první pololetí roku

1881 čelil obviňování a výčitkám klubovních kolegů. Zdaleka ne vždy však byl viníkem úniku důvěrných informací. Naopak nejednou se snažil dostat své cti a nevyzrazovat Grégrovi a jeho redaktorům zprávy, jejichž důvěrnost slíbil spolu s ostatním v klubu zachovávat. Skandálům se však nedalo předcházet a Čelakovský pikal i za jiné.³⁹ Velká osobní disonance proto panovala především mezi Čelakovským a J. J. Clam-Martinicem, vůdcem české konservativní šlechty a výrazným spiritus agens Českého klubu na říšské radě.⁴⁰ Spokojený nakonec ovšem nebyl ani J. Grégr. Vadila mu jednak malá razance mladočeských poslanců ve Vídni,⁴¹ jednak se mu rychle hatil záměr s Čelakovským coby informátorem. Čelakovský odmítl hrát roli klubovního zrádce a pečlivě zvažoval, co do novin dá či nedá. Výsledek však byl stejný, mnozí klubovní kolegové jej považovali za zrádce a viděl tak jedinou cestu z nesnesitelné situace – složení mandátu: „U mě je už rozhodnuto, že mandát ihned po sessí složím... Jsem velice unaven a roztrpčen ze všeho toho, co se tu děje a první ten den, kdy budu moci složit mandát, pozdravím jako vykoupení. Jedinou má[m] při tom ještě ambici, a ta je, abych odtud odešel tak, aby nikdo o mém vlastnictví nemohl pochybovat.“⁴²

Přestože mi chybí explicitní důkaz, domnívám se, že se staročestí vůdcové ve Vídni rozhodli zbavit obtížného Čelakovského pomocí svých pražských spolustraníků.⁴³ Staročestí exponenti na pražské radnici začali poukazovat na to, že archivní adjunkt Čelakovský placený z městské pokladny vysedává po většinu roku ve Vídni. Útoky na svou čest, nedostačující poslancecké diety, ztenčený a nejistý příjem z *Národních listů* a především hrozba ztráty platu archivního adjunkta nakonec Čelakovského přiměly vzdát se v červnu 1881 říšského mandátu. Ještě po letech vzpomínal s hořkostí: „Byl jsem ve Vídni dvě léta a bylo to pro mne největší utrpení i příkoří, jež jsem v životě zakusil. Když jsem nedělal to, co si pánové na jedné neb druhé straně přáli, nýbrž šel jsem za svým poctivým přesvědčením, tedy mne donutili jednoduše k složení mandátu. V radě městské učinil dr. Milde návrh, aby se můj úřad zrušil, poněvadž je patrně zbytečný, když mohu býti ve Vídni, a dr. Julius Grégr dal mi výpověď z redakce, a to všechno stalo se ve stejnou dobu. Od té doby nemám jiné myšlenky, nežli postaviti se na vlastní nohy.“⁴⁴

Zmíněné *vlastní nohy* představovala právě zřízená česká univerzita, o kterou se Čelakovský kdysi coby parlamentní vyjednávač zasloužil, a která s jistými obtížemi hledala vhodné česky přednášející profesory.⁴⁵ Čelakovský pak, jak již víme, o univerzitní dráze snil přinejmenším od počátku 70. let (srov. pozn. č. 21). Slibné vyhlídky na rychlou akademickou kariéru se však v případě J. Čelakovského nevyplnily, protože Čelakovského přinejmenším z části dostihla jeho mladočeská minulost. Svoji připravovanou habilitaci v oboru právních dějin narazil nejen na potenciální konkurenty (J. Hanel), ale především na staročeské exponenty uvnitř profesorského sboru v čele s profesory A. Randou, E. Ottem a A. Bráfem. Za oficiálními pochybami o kvalitě habilitační práce se přinejmenším z části skrývaly politické důvody: „Od té doby postavení mé na univerzitě zhoršilo se, ano stalo se nesnesitelným, aniž bych si byl vědom té nejmenší viny ze své strany, leč té, že píšu články do *Národních listů* a že tím vrhám se na mne podezření, jako bych souhlasil se vším, co v časopisu tom stojí, kdežto já přetížen pracemi jenom v největší nouzi a s umořováním zraku svého nalézám času, abych povinné dva články týdně napsati mohl a tím existenci své rodiny umožnil.“⁴⁶

Ne přátelství staročeských profesorů odráželo nejen stranickou řevnivost, ale i předchozí Čelakovského působení v říšské radě. Nesmíme zapomenout, že to byl právě Čelakov-

ský, který Randovi a spol. rozdělením dosud jednotné instituce na dvě národní univerzity zhatil plán na provedení důsledné jazykové utrakvizace zatím společné mateřské instituce. Jmenované staročeské profesory neméně dráždilo i odhalení *Národních listů*, že to byli právě oni, kdo nejenže souhlasili se zavedením německé státní zkoušky na právnické fakultě české univerzity, ale zřejmě tuto pro Čechy potupnou povinnost přímo iniciovali! Spolupracovník *Národních listů* Čelakovský tak byl se svojí habilitací snadným terčem za celou redakci nenáviděného deníku.

To, že za Čelakovského šikanováním během řízení o udělení venia legendi hrály roli především aktuální politické důvody, ukazuje pozdější profesorské řízení, kdy po přehnaní se bouře kolem dělení univerzity profesorský sbor v únoru 1886 navrhl Jaromíra Čelakovského jednohlasně (sic!) za mimořádného profesora českých právních dějin.⁴⁷ O dalších šest let později (v říjnu 1892) Čelakovský dosáhl i řádné profesury. Vstřícně se nyní k exposlanci Čelakovskému chovali i jeho staročestí nadřízení na pražském magistrátu. Platí to zejména pro období po roce 1895, kdy radnice městskému archiváři najednou tolerovala nejen výuku na univerzitě, ale i jeho návrat na říšskou radu!⁴⁸

Pražská komunální politika, stejně jako profesorský sbor právnické fakulty, si ovšem staročeský charakter udržely i po spektakulární porážce staročeské strany v říšských volbách 1891. Tehdy sice staročeská strana de facto přestala existovat, ale její představitelé a někdejší sympatizanti zůstali na svých místech v samosprávě či na univerzitě mnohdy až do první světové války. Měnilo se však celkové politické prostředí. Staročestí profesori i magistrátní notáblové museli nějak vyjít s mladočeskou politickou reprezentací, která v průběhu první poloviny 90. let obsadila prakticky všechny říšské i zemské poslanecké mandáty a jejíž exponenti pozvolna pronikali i do vrcholné státní správy. Platilo to nejen o dalším mladočeském prof. právnické fakulty J. Kaizlovi, který se stal ministrem financí,⁴⁹ ale i o sekčním šéfu v ministerstvu vyučování a posléze ministru krajanu A. Rezkovi.⁵⁰ Politické šikanování nepřilíš četných mladočeských sympatizantů na univerzitě či magistrátu tak již rozhodně nebylo na pořadu dne.

Na základě zkušeností z přelomu 70. a 80. let se však poučil i J. Čelakovský. Snažil se vyhýbat všem sporům, choval se konsensuálně či přímo konformně a např. v profesorském sboru se politických či jinak kontroverzních debat vůbec neúčastnil; a to ani v tak vypjatých chvílích, jako byly relegace pokrokářských studentů spojovaných zpravidla s mladočeskou stranou.⁵¹ Masaryk v Čelakovského smířlivém chování vůči Randovi a spol. viděl osobní resignaci, kdy se Čelakovský „ješitnosti Randově obětoval“.⁵² Jiný názor Čelakovského povolnost a oportunní chování vysvětloval tak, že „dovedl zapomínati, odpouštětí“.⁵³ Domnívám se, že v obojím je část pravdy. Čelakovský nikdy nebyl konfliktním člověkem, různost politického přesvědčení pro něj nebyla směrodatným faktem a celoživotně byl zastáncem národní a politické jednoty. Nezáleželo mu přitom, zda šlo o českou jednotu v říšské radě či v profesorském sboru.

Pozoruhodnou je v tomto směru i Čelakovského překvapivá distanc ve sporu o pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského (RKZ). Veřejně se nepostavil ani na jednu stranu sporu, byť – domnívám se – o pravosti měl sám vážné pochyby, přinejmenším v pozdějších letech. Snaha vyvarovat se zostuzení národa demaskováním starých falzifikátů mu ovšem velela tichou zdrženlivost, které se naopak ostatní účastníci sporu na hony vzdálili. Na požádání J. Grégra to byl ovšem právě J. Čelakovský, který majiteli *Národních listů* a přednímu obhájci pravosti RKZ důvěrně dodával odborné historické argumenty

proti Masarykovi, Gebauerovi a spol.⁵⁴ Toto chování svědčí nejen o Čelakovského přetrvávajícím respektu před J. Grégrem, ale opět i o nechuti či přímo obav zapojit se přímo do podobných konfliktů s kolegy.

Čelakovského až úzkostlivé vyhýbání se fakultním konfliktům s bezohlednou staročeskou lobby, kdy nechtěl znova zakusit ponižující a bezmocné postavení osamělého jednotlivce, však kontrastovalo s tím, že obecně platil za intelektuální celebritu mladočeské strany. Ještě na přelomu století byl vlastně jediným *čistokrevným* mladočechem mezi profesory právnické fakulty, a do vypuknutí války se tento fakt víceméně nezměnil.⁵⁵ Přesto se nyní podvkráte stal děkanem právnické fakulty (1897/1898 a 1905/1906) a v akademickém roce 1911/1912 dokonce rektorem české univerzity. *Královská česká společnost nauk* jej v roce 1887 zvolila za svého mimořádného a později i řádného člena; po založení *České akademie* v roce 1890 se stal automaticky jejím řádným členem. V obou případech se jednalo o převážně staročeské a veskrze konzervativní instituce, v nichž bylo místo upřeno všem výrazně nestaročeským elementům J. Nerudou počínaje a T. G. Masarykem konče. Skutečnou poctou pak v roce 1891 pro Čelakovského bylo zvolení předsedou *Ústřední matice školské*, prestižní a společensky vlivné národní organizace, v jejímž čele nahradil právě svrženého *vůdce národa* Riegra. V této funkci se snoubilo jak uznání Čelakovského zásluh o české obecné, střední i vysoké školství, tak politické vítězství mladočechů v říšských volbách 1891. Současně však byla tato změna v čele klíčové nacionální organizace akceptovatelná i pro staročechy, kteří tak mohli nadále finančně přispívat na její chod.

* * *

Na přelomu 70. a 80. let J. Čelakovský jednoznačně patřil do nejbližšího okruhu J. Grégra, který se svým žurnálem a redaktory představoval svébytnou vnitrostranickou frakci. Přestože tato frakce nebyla nejpočetnější, platila díky kontrole stranického deníku za frakci nejvlivnější. Čelakovský k této frakci patřil coby redaktor *Národních listů* automaticky, ačkoliv pochybuji, že se mu toto automatické zařazení zamlouvalo, zvláště uvážíme-li potíže, které mu přinášelo i mimo sféru politiky. Čelakovského emancipace od J. Grégra koncem 80. let znamenala i jeho určité osvobození v rámci mladočeské strany, kde nyní mohl vystupovat více sám za sebe a nikoliv za svého bývalého chleboďárce. V druhé polovině 90. let se Čelakovský navíc přimkl k vlivné frakci sice pravověrných, ale na rozdíl od J. Grégra a spol. umírněných a oportunních mladočechů vedených Čelakovského osobními přáteli B. Pacákem a E. Engelem.⁵⁶ Všechny jmenované spojoval podobný vývoj, tedy postupná emancipace z okruhu *Národních listů*.

Čelakovského politický oportunismus vůči vládě i konservativním spojencům na tzv. pravici z něj na přelomu století učinil na první pohled ideálního spojence tzv. realistů, kteří do mladočeské strany přišli již na přelomu let 1890/91 a nyní se chopili vedení strany. Ani tato spíše taktická nežli ideová blízkost ovšem Čelakovského netěšila. Realisty – jedno zda Masaryka, Kaizla či Kramáře – z hloubi duše nesnášel, nepovažoval je za dostatečně vřelé vlastence a vadily mu i jejich mocenské aspirace v rámci univerzity, kde Masaryk a Kaizl byli jeho kolegy, leč nesrovnatelně menšími outsidersy nežli on sám. Čelakovský byl pravidelným vnitrostranickým oponentem frakce realistů, přičemž mu ale nevadilo, aby v reálu nakonec podpořil jejich směr. Šlo tedy více o rétorický a osobní, nežli skutečný a věcný odpor. Realisty (zejména Kramáře) ve svém nitru považoval za zhoubu a hrobaře mladočeské strany. Mladočeským ex-realistům, zejména jejich ministru Kaizlovi, dával

pro jejich vládní oportunistismus za vinu vznik a růst mladých radikálních stran a sám sebe dokonce považoval za oběť jejich rakušanské politiky.⁵⁷

Deklarovaná přínaležitosť k vnútrostraníckému národněliberálnému stredu a faktický príklon k oportunní politice nastartoval v polovine 90. let Čelakovského vzestup v rámci mladočeské hierarchie. Vrátil se na říšskou radu (1895); od roku 1896 do roku 1905 pak byl členem širšího vedení poslaneckého klubu na zemském sněmu. Přinejmenším od roku 1902 do roku 1904 byl rovněž členem výkonného výboru strany. Ani v jednom ze jmenovaných orgánů však nesehrál významnější, tj. aktivnější roli a držel se spíše zpátky. Jeho volení do těchto stranických orgánů bylo nepochybně projevem uznání, současně však i akceptovatelnosti Čelakovského osoby nejružnějšími vnútrostraníckými frakcemi a klíkami, kdy nikomu zjevně nevadil. Jestliže nikomu nepřekážel osobně, názorově již vůbec ne. Jeho pověstná smířlivost a uměřenost v politických názorech i postojích gradovaly v letech před první světovou válkou a mohly být vnímány od čirého politického pragmatismu až po názorovou konfúznost. Jako nepraktikující katolík a manžel evangeličky byl např. celoživotním přirozeným odpůrcem klerikalismu. Příležitostně proto také kritizoval jeho politické šíření a politické úspěchy po zavedení všeobecného volebního práva. Přesto současně odsuzoval útoky Masarykových realistů na katolickou církev jako nemístné a obhajoval např. instituci manželství uzavřeného výhradně před církví.⁵⁸ Pragmaticky se choval i k otázce zavedení všeobecného a rovného volebního práva. To bylo od 70. let jednou z programových priorit mladočeské strany, o jehož skutečné zavedení však přes určité výkyvy (počátek 90. let) nijak vehementně neusilovala, neboť tušila, že by byla jeho obětí.⁵⁹ Ani Čelakovský si od jeho zavedení nic světoborného nesliboval, a podobně jako K. Kramář jeho prosazení nespojoval s politickou demokratizací – pro mladočechy smrtící – nýbrž s posílením slovanského elementu v říšské radě a vůbec v monarchii: volební reforma „je dobrý program potud, pokud lze s ním něčeho pro národ dosíci prospěšného a také zavřítí radikálním bláznům u nás ústa, je dobrý program, poněvadž je spravedlivý, ale není to jediná karta, na kterou český politik má všechno vsadit“.⁶⁰

Přelom století pak v Čelakovského kariéře uvnitř mladočeské strany představoval sice nikterak výrazný, nicméně přece jenom vrchol. Od té doby však pozice v rámci hierarchie strany spíše ztrácel. Na vině ovšem nebyla jeho neprůbojnost, nýbrž výrazná generační obměna, kterou strana procházela. Čelakovský totiž spolu s bratry Grégrovými, Sladkovským, Kounicem, Podlipným, Pacákem, Englem či Kučerou patřil ke generaci zakladatelů Národní strany svobodomyšlné. Tato generace však na přelomu století byla již za zenitem. Z části na přelomu století vymřela (J. Kučera, F. Tilšer, J. Grégr, G. Eim, J. Vašatý, E. Engel, J. Kaizl, E. Brzorád), z části byla na odchodu do politického ústraní (E. Grégr, J. Herold, B. Pacák, V. Kounic, V. Škarda, J. Anýž, J. Podlipný, K. Adámek). Přirozená generační obměna se ovšem u mladočechů nekonala, neboť tato honorační strana si nedokázala vychovat dostatečný dorost. Mladíci z občanských vrstev, odkud by se teoreticky měli rekrutovat nástupci odcházející generace narozené ve 30. až 50. letech, byli totiž spjati s pokrokovým hnutím, které se s mladočechy v polovině 90. let rozešlo.⁶¹ Velkou ztrátou byl i vznik agrární strany, který mladočechy ochudil o selský dorost či agrární inteligenci. Fatální nedostatek partajních kádrů mladšího a středního věku umožnil po roce 1906 realistovi Kramářovi stanout v čele mladočeské strany.⁶² Kramář o tento post musel svést boj se zbývajícími zakladateli strany, jejichž vliv však nyní valem slábl. Kramářovo konečné vítězství pak umožnila pronikavá reorganizace strany, která zavedla nejen novou organi-

začnící strukturu korespondující s prostředím masové politiky, ale současně do strany přivedla v řádu mnoha desítek nové členy z řad mladší městské inteligence.⁶³ J. Čelakovský tyto proměny sledoval s nevolí a roztrpčením a myslím, že nebudu dalek od pravdy, když vyslovím domněnku, že pociťoval, že mu jeho strana byla Kramářem a spol. ukradena!

Přetrvávající exkluzivní postavení jediného mladočeského (univerzitního) učenice však sebou přinášelo i nadále nové pocty i povinnosti. V roce 1908 byl Čelakovský zvolen předsedou *Národní rady české*, tedy politické organizace zastřešující kromě sociálních demokratů a konservativních velkostatkářů všechny české politické strany. Vyhledávanou osobou pro nejrůznější posty a pocty se Čelakovský stal i pro státní správu. Je zde otázkou, zda byla příčinou jeho učenecská exkluzivita v rámci mladočeské strany anebo spíše jeho všeobecně známá umírněnost, kterou byl ovšem v rámci své strany také dosti výjimečný. V roce 1900 se stal jako přední český historik a archivář členem *Archivní rady* při ministerstvu vnitra,⁶⁴ od roku 1912 pak byl jejím místopředsedou. V roce 1907 byl jmenován dvorním radou. Jeho jméno po roce 1907 opakovaně padalo při nominování českých kandidátů na ministerské funkce, uvažovalo se o něm i jako o panovníkem jmenovaném doživotním členu panské sněmovny říšské rady.⁶⁵ O tyto posty jej nakonec bezpochyby připravila jen nečekaná smrt.

Poznámky

* Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO:67985921.

- 1 STIEBER, M[iloslav]: Jaromír Čelakovský. *Časopis Českého musea* 88, 1914, s. 389.
- 2 V letech předtím (1849–1854 a 1858–1859) byl totiž Frič buď vězněn, nebo pobýval v emigraci (1859–1880). K osobě J. V. Friče srov. ŽÁČEK, Václav: *Josef Václav Frič*. Praha, 1979; KOSÍK, Karel: *Česká radikální demokracie. Příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*. Praha, 1958; TÝŽ (ed.): *Čeští radikální demokraté. (Výbor politických statí)*. Praha, 1953; TÝŽ – GREBENÍČKOVÁ, Růžena: *J. V. Frič a rušití revoluční demokraté*. Moskva – Praha, 1953; *J. V. Frič a demokratické proudy v české politice a kultuře. Sborník statí*. Praha, 1956; GREBENÍČKOVÁ, Růžena (ed.): *Čeští radikální demokraté o literatuře. (Výbor ze statí K. Sabiny, J. V. Friče, V. Vávry Haštalského, J. Knedlhans Liblínského, J. E. Sojky a E. Vávry)*. Praha, 1954. Velmi důležité, leč silně stylizované jsou i Fričovy paměti: FRÍČ, Josef Václav: *Paměti*, I–III, vyd. Karel Cvejn. Praha, 1957–1963; CVEJN, Karel (ed.): *J. V. Frič v dopisech a denících*. Praha, 1955; FRÍČ, Josef Václav: *Spisy. I. Politické články z let 1847–1864*, vyd. Otto Šimáček a Božena Šimáčková. Praha, 1956.
- 3 Zhruba tři desítky listů z let 1866 až 1879 jsou uloženy in: Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (LA PNP), J. V. Frič.
- 4 J. Čelakovský Fričovy dopisy zřejmě z obav před policií hned zničil. Srov. LA PNP, J. V. Frič; LA PNP, J. Čelakovský a ANM, J. Čelakovský.
- 5 FRÍČ, J. V.: *Paměti*, III, s. 176; Haus-, Hof- und Staatsarchiv ve Vídni (dále HHStA), Ministerium des Äusseren – Informations-Bureau (dále IB), k. 2, čj. 1188/1868 sub 55/1868, zpráva pražského policejního ředitelství z 1. 7. 1868. Čj. 1221 a 2080/1868 týkající se Čelakovského spolupráce s Fričem – fascikl „Josef Frič und böhmische Zeitschriften im Auslande“ – byla zřejmě skartovaná. Stejný osud potkal i akta z roku 1869 pojednávající o Čelakovského politických aktivitách: HHStA, IB, k. 10, čj. 1998 a 2015/1869 sub 24/1869.
- 6 Kolem listu se vedle Čelakovského pohybovali i K. Tůma, F. Vinkler, L. Pfeiffer (krycí jméno R. Thurn-Taxis: ŽÁČEK, V.: *Josef Václav Frič*, s. 368, pozn. 233) a – K. Sabina! Když byla *Svoboda* v červnu 1867 úředně na tři měsíce zastavena, vydával Barák s Čelakovského pomocí náhradní list *Pravda*, který po obnovení *Svobody* v září 1867 zanikl. Srov. např. LA PNP, J. V. Frič, J. Čelakovský J. V. Fričovi, 25. 1., s. 5. a 12. 9. 1867 a b. d. „Posílám Ti zde“ [červen 1867].
- 7 REZNIKOW, Stéphane: *Frankofilství a česká identita 1848–1914*. Praha, 2008, s. 100.
- 8 HHStA, IB, k. 17, čj. 396/1870 sub 29/1870, pražský policejní ředitel ministerskému předsedovi 11. 3. 1870.
- 9 LA PNP, J. V. Frič, J. Čelakovský J. V. Fričovi, 12. 9. 1867.
- 10 Tamtéž, J. Čelakovský J. V. Fričovi, dva nedatované dopisy z léta 1867.
- 11 DOUBEK, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848–1914)*, s. 145–149.
- 12 LA PNP, J. V. Frič, J. Čelakovský J. V. Fričovi b. d. „Posílám Ti zde“ [červen 1867].
- 13 *Pravda*, 10. 8. 1867. České odpovědi předcházelo i přetištění ruské výzvy.

- 14 LA PNP, J. V. Frič, J. Čelakovský J. V. Fričovi [krátce po 15. 7. 1867].
- 15 Tamtéž, J. Čelakovský J. V. Fričovi 12. 9. 1867.
- 16 KADLEC, Karel: Jaromír Čelakovský. K šedesátým narozeninám. *Osvěta* 36, 1906, s. 326. Čelakovský byl pověřen řízením celé agitační akce v Josefově ve prospěch českých kandidátů do zemského sněmu J. Bláhy a S. Kappera. HHStA, IB, k. 17, čj. 1336/1870 sub 29/1870, opis listu pražského policejního ředitelství ministru vnitra 23. 8. 1870.
- 17 Tamtéž, k. 14, čj. 920/1869 sub 710/1869, konfidentská zpráva ze 4. 5. 1869 o schůzi Oulu.
- 18 LA PNP, J. V. Frič, J. Čelakovský J. V. Fričovi b. d. „Zpravuju Tě v rychlosti“ [1867].
- 19 Národní archiv v Praze (NA), Presidium českého místodržitelství, sign. 8/22/68, k. 893.
- 20 KADLEC, K.: *Jaromír Čelakovský*, s. 325. Dodejme, že pozdější advokát a přední mladočeský poslanec Pacák se stal členem Beckovy vlády a vztahuje se na něj – stejně jako na J. Čelakovského – známé rčení: *mladí revolucionáři – staří Hofráti*.
- 21 LA PNP, J. V. Frič, J. Čelakovský J. V. Fričovi 4. 1. 1871. Toto předsevzetí sdílel i o rok později, kdy většinu času věnoval studiu práva římského, „abych se mohl habilitovati, kdyby opravdu ve Vídni zamýšleli zřídití univerzitu českou“. Tamtéž, J. Čelakovský J. V. Fričovi 9. 3. 1872.
- 22 Grégr tehdy volil mezi Arbesem a Čelakovským a propustil nakonec Čelakovského. Ten Grégrovo dilema chápal, vyčítal mu však, že by před propuštěním raději volil vlastní dobrovolný odchod z redakce. S Grégrem se rozcházel ovšem v dobrém a utěšoval se, že bude mít alespoň čas k přípravě habilitačního spisu, „abych životního úkolu svého došel“. LA PNP, J. Grégr, k. 1, J. Čelakovský J. Grégrovi 1. 5. 1876.
- 23 LA PNP, J. Čelakovský, k. 6, J. Grégr Čelakovskému 20. 1. 1880. Grégrova výpověď je datována ve Vídni, oba totiž byli poslanci. Zaráží tedy, že si o věci osobně nepromluvili... Čelakovský propuštěním přišel o plat 80 zl. měsíčně. Dohodl se nakonec s Grégrem, že po dobu zasedání parlamentu nebude brát pevný plat, nýbrž bude placen od kusu – článek 10 zl., dopis 3 zl. Příjmy z Národních listů se tak zmenšily asi na 50 zl. měsíčně. Archiv Národního muzea v Praze (ANM), J. Čelakovský, k. 2, Čelakovský manželce 26. 1. 1880. Srov. též LA PNP, J. Čelakovský, k. 6, J. Grégr Čelakovskému 18. 9. 1880.
- 24 Tamtéž, J. Grégr Čelakovskému 16. 2. 1881.
- 25 J. Čelakovský Grégrovi svůj odchod z redakce zdůvodnil výlučně vědeckými ambicemi. ANM, J. Grégr, k. 3, J. Čelakovský J. Grégrovi 20. 8. 1886.
- 26 LA PNP, J. Čelakovský, k. 6, J. Grégr Čelakovskému 25. 8. 1886. K vzájemnému vztahu obou mužů srov. výběrovou edici ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.): Několik listů Dr. Julia Grégra. In: *Půl století „Národních listů“*. *Almanach 1860–1910*. Praha, 1910, s. 108–111 (citovaný dopis přetištěn na s. 110).
- 27 K dějinám mladočeské strany srov. VOJTĚCH, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*. Praha, 1980; GARVER, Bruce M.: *The Young Czech Party 1874–1901 and the Emergence of a Multi-party System*. New Haven – London, 1978; WINTERS, Stanley B.: *The Young Czech Party (1874–1914): An Appraisal*. *Slavic Review*. *American Quarterly of Soviet and East European Studies* 28, 1969, s. 428–444; VELEK, Luboš: *Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1889–1907. Příspěvek k dějinám politického stranictví v habsburské monarchii v období procesu politické modernizace*, disertační práce FF UK. Praha, 2004.
- 28 [ČELAKOVSKÝ, Jaromír]: *Slovo o poměrech našich. Úvaha vlastence českého*. Praha, 1874, s. 4–6; k Čelakovského argumentaci srov. též GRÉGR, Eduard: *Naše politika. Otevřený list panu dru. Fr. L. Riegrovi*. Praha, 1876, s. 18–21.
- 29 ČELAKOVSKÝ, J.: *Slovo o poměrech*, s. 5an. Srov. i ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Moje zápisky 1871–1914*, vyd. Luboš Velek – Alice Velková. Praha, 2004, záznam 18. 4. 1874, s. 64–65.
- 30 ŠTASTNÝ, Alfons: *Politické strany u nás a jinde*. Praha, 1873.
- 31 Byl zvolen jako zástupce venkovských obcí čáslavského a kutnohorského okresu. Tyto obce na sněmu zastupoval až do roku 1890, kdy složil mandát. K. Kadlec naznačuje, že Čelakovský složil mandát kvůli prohlubující se roztržce mezi mladočechy a staročechy. KADLEC, K.: *Jaromír Čelakovský*, s. 334. Vzhledem k tomu, že se tak stalo až v dubnu 1890 (mladočeši byli např. z říšského klubu vyloučeni již roku 1887 a už do zemských voleb 1889 šly obě strany – včetně Čelakovského – odděleně a navýsost konfrontačně), lze předpokládat, že Čelakovský nesouhlasil s mladočeským rozhodnutím zabránit realizaci punktací, a proto složil mandát krátce předtím nabytý. Toto jeho stanovisko by ostatně korespondovalo s jeho starým cílem rozdělit českou Zemskou školní radu na dvě národní části, jak to ostatně přinášely i punktace. Srov. starší Čelakovského návrh na rozdělení Zemské školní rady: ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Reorganizační zemské školní rady pro Království české*. Praha, 1880.
- 32 Čelakovský byl tehdy kandidován proti vůli F. L. Riegra, který uklídkoval svoji manželku, aby si z Čelakovského kandidatury nedělala obavy, protože se nic nestane, když Čelakovský pozná, že „celý svět ještě není naplněn jeho slávou a nepoběží hned, aby jej poslechl, když příchod svůj ohlásí... My Čelakovského musili kandidovat, poněvadž jsme vůbec musili mladým kvůli udržení jednoty udělat nějaké koncese a krom toho a přes to měli jsme s nimi mrzutost s nimi dost – a byli nespokojeni a dnes Grégr nedal do Národních listů kandidaturu Vašatého a Wiedersperga, ač byla včera uzavřena – že byla uzavřena proti jeho vůli. Čelakovský je vedle Sladkovského snad ještě nejpoctivější z té bandy. Ono to s nimi beztoho dlouho nepůjde, půjde-li se do říšské rady.“ ANM, F. L. Rieger, k. 4, Rieger manželce, konec června 1879.
- 33 Čelakovského hodnocením situace na říšské radě věnovalo pozornost i pražské místodržitelství, které analyzovalo korespondenci s jeho redakčním kolegou J. Barákem. NA, Presidium místodržitelství – tajně, k. 14, inv. č. 943 (čj. 97/1879), koncept místodržitele ministru vnitra 30. 10. 1879.

- 34 Část literatury J. Čelakovskému připisuje autorství – alespoň pokud jde o českou stranu – myšlenky na rozdělení univerzity na dvě části, kterou dokázal prosadit (s podporou Kvíčaly a filozofické fakulty) proti většině českých politiků a proti profesorům právnické fakulty, kteří požadovali důslednou jazykovou utrvizaci jednotné pražské univerzity. Protokoly Českého klubu se bohužel z období 1879–1881 nedochovaly. Jejich ztráta padá na bedra samotného Čelakovského, který se krátce před smrtí svěřil Vojtíškoví, že se mu ztratily důležité dokumenty k organizaci Českého klubu z období krátce po přerušení politické pasivity, kdy byl archivářem klubu. Václav VOJTÍŠEK, *Jaromír Čelakovský*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy I/2, 1921, s. 279. Nicméně Čelakovského podíl na vzniku zákona o rozdělení univerzity můžeme sledovat alespoň v dobové korespondenci, zejména s J. Grégrem. Čelakovského rozhodující podíl na rozdělení univerzity uvádí především KADLEC, K.: *Jaromír Čelakovský*, s. 335. K problematice rozdělení univerzity srov. GOLL, Jaroslav: *Rozdělení pražské univerzity Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné univerzity české*. Praha, 1908; SEIBT, Ferdinand (ed.): *Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern*. München, 1984; HA VRÁNEK, Jan: Budování české univerzity a její působení jako centra české vzdělanosti (1882–1918). In: TÝŽ (red.): *Dějiny Univerzity Karlovy. III. 1802–1918*. Praha, 1997, s. 183–206.
- 35 K Čelakovského zájmu o problematiku školství srov. např. ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Reorganise zeměské školní rady pro Království české*. Praha, 1880; TÝŽ: *Otázka evanjelických škol na sněmu Království českého*, 1886; TÝŽ: *Reč poslance prof. Dra Jaromíra Čelakovského o nové úpravě platů učitelství, pronesená v sezení sněmu království Českého dne 18. prosince 1900*. Praha, 1900; TÝŽ: *Národní autonomie ve školství*. Praha, 1908. Jako expert své strany přednesl, resp. předložil v zákonodárných sborech rovněž řadu projevů a návrhů týkajících se školství (např. Návrh poslance Dra. Jaromíra Čelakovského a soudruhů ohledně dozoru na národnostní školství, 20. 9. 1911. In: *Stenografická zpráva sněmu českého*. Praha, 1911, tisk XCVI, čís. 659 sněm; Návrh poslance Dra. Jaromíra Čelakovského a soudruhů stran zákonného upravení národnostního školství, 20. 9. 1911. In: tamtéž, tisk XCVII, čís. 660 sněm).
- 36 Čelakovský se počátkem 80. let zřejmě v očích J. Grégra dopustil nějaké nekorektnosti. Opírám se zde o Grégrův pozdější dopis, v němž Čelakovskému vytýká: „Není to ostatně poprvé [sic!], co mlčís, když veřejně hanobí se závod, k němuž stojíš v dosti blízkém poměru.“ LA PNP, J. Čelakovský, k. 6, J. Grégr Čelakovskému 3. 11. 1883.
- 37 Poslanecké diety ve výši 10 zl. za každý den zasedání byly sice relativně vysoké, ale k uhrazení nákladů na reprezentaci a především vedení dvou domácností (jedné v Praze, kde zůstala žena s dětmi, druhé ve Vídni) prostě nestačily. K sociálnímu postavení českých poslanců ve Vídni srov. VELEK, Luboš: Grenzen für die Entwicklung des Parlamentarismus bei den kleinen Völkern: Die Tschechen im Reichsrat in Wien 1879–1914, *Czasopismo prawno-historyczne*, 61, 2/2009, s. 177–188 a TÝŽ: Der Alltag der tschechischen bürgerlichen Abgeordneten 1848–1918. In: GJURICOVÁ, Adéla – SCHULZ, Andreas – VELEK, Luboš – WIRSCHING, Andreas (Hg.): *Lebenswelten von Abgeordneten in Europa 1860–1990*. Düsseldorf, 2014, s. 139–161.
- 38 K poměrům v Českém klubu srov. CIBULKA, Pavel: Český klub na říšské radě (1879–1887). *Český časopis historický (ČČH)* 92, 1994, s. 45–61; nebo vzpomínky poslance K. Adámka: ADÁMEK, Karel: *Mé paměti z doby Taaffovy 1879–1893. I. (1879–83)*. Hlinsko, 1910.
- 39 „Včera měl jsem v klubu perný den. Postavení moje vůbec v posledním čase není závidění hodno; nicméně snažil jsem se všera protlouci, jak jsem mohl, a prodati kůži co možná draze. Již jsem potřikrát vynechal sezení klubu a byl jsem skutečně toho míněný, nechoditi tam více. ... pustil se [Zeithammer] do „surových útoků Národních listů“, a to hlavně na mne se osopil, že prý píšu referáty do Národních listů, v kterých se praví...“ LA PNP, J. Grégr, k. 1, J. Čelakovský J. Grégrovi 11. 2. 1881, obdobně i v dopise z 20. 3. 1881. Rieger Čelakovského dokonce obviňoval i ze zrazování Němcům: „mladí, zvláště Čelakovský, pořád konspirují s levicí a vyzrazují jim, co vědí...“ ANM, F. L. Rieger, k. 5, Rieger manželce 17. 2. 1880 (druhý dopis z téhož dne). Redaktor Národních listů ve Vídni G. Eim později nabádal J. Grégra, aby svého dalšího špióna v poslanecké delegaci, redaktora S. B. Hellera, nenutil k vynášení informací, resp. k jejich uveřejňování: „Jen ať Heller odsud nic nepíše, aby to neměl jako dr. Čelakovský a vše šlo na jeho vrub. Měl by v klubu nesnesitelné postavení.“ LA PNP, J. Grégr, k. 1, Eim J. Grégrovi b. d., „Vaše psaní mne“ [asi 1885].
- 40 Po sérii vzájemných konfliktů Čelakovský Grégrovi o Clamovi napsal: „Přestanu s tím člověkem docela mluvit a pozdravovatí ho.“ Tamtéž, J. Čelakovský J. Grégrovi 5. 5. 1881.
- 41 Čelakovský ji vysvětloval následovně: „Béřeme za všechno odpovědnost částečně, a proto musíme míti ohledy, jakých ‚Národní listy‘ nemusí šetřiti.“ Tamtéž, J. Čelakovský J. Grégrovi 11. 2. 1881.
- 42 Tamtéž, J. Čelakovský J. Grégrovi 20. 3. 1881. Čelakovský byl poměry ve Vídni natolik znechucen, že odmítl i Riegrem pro Čelakovského zvažovanou funkci jakéhosi klubovního redigujícího prostředníka mezi poslaneckým klubem a vídeňským redaktorem Národních listů Eimem.
- 43 „Mnozí nemluví se mnou a po straně mi nadávají. Zeithammer řekl: My víme, kdo to z klubu píše; avšak my se o to postaráme, aby se mu řemeslo překazilo.“ ANM, J. Grégr, k. 3, Čelakovský J. Grégrovi 28. 1. 1881.
- 44 ANM, B. Pacák, k. 1, Čelakovský Pacákovi 12. 11. 1887.
- 45 Profesorské plány Čelakovskému schvaloval i F. L. Rieger, který je s pochopením uznal a dodal, že kariéra archivního adjunkta nic není a ještě horší by bylo „zakrnutí při řemesle žurnalistickém – které Vám dopřává svobody v názorech politických také jen v míře velmi obmezené“. LA PNP, J. Čelakovský, k. 15, F. L. Rieger

- Čelakovskému 19. 6. 1881. Je ovšem otázkou, zda byl Rieger Čelakovského akademické aspirace ochoten aktivně podpořit...
- 46 ČELAKOVSKÝ, J.: *Moje zápisky*, záznam 8. 12. 1884, s. 72. Profesorský sbor šel tak daleko, že vyzval J. Čelakovského, aby se vzdal místa v Národních listech, což tento s poukazem na svoji hmotnou situaci odmítl a zároveň odmítl odpovědnost za jiné než za své vlastní články v Národních listech. AUK, osobní spis J. Čelakovského. Srov. MALÝ, Karel: La lutte pour l'enseignement, a l'université Charles, de l'histoire du droit tcheque (durant la période comprise entre les années soixante et la constitution de la République tchécoslovaque). In: *Právnícká vzdelanost' na Slovensku (1848–1971)*. Acta facultatis juridicae Universitatis Comenianae, red. Juraj Cúth. Bratislava, 1975, s. 277.
- 47 Hanelův návrh na jmenování profesorem se stal na základě Čelakovským vydané edice městských práv: ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.): *Codex iuris municipalis Regni bohemiae. Tomus I. Privilegia civitatum pragensium – Sbírka pramenů práva městského Království českého. Díl I. Privilegia měst pražských*. Praha, 1886. K Čelakovskému jako zakladateli oboru českých národních právních dějin srov. URFUŠ, Valentin: *Právní dějiny na pražské právnícké fakultě. (Jejich výuka od osvícenství do druhé světové války)*. Praha, 2000, s. 83–93.
- 48 VELEK, Luboš: Jaromír Čelakovský (1846–1914). Krátký životopis. In: *J. Čelakovský, Moje zápisky*, s. 33.
- 49 K J. Kaizlovi a jeho ministerské kariéře VELEK, Luboš: *Mladočeská strana za vedení Josefa Kaizla 1897–1901*, diplomová práce FF UK. Praha, 1997. Dále TÝŽ: Naděje v posledního kavalíra – jmenování Františka Thun-Hohensteina ministerským předsedou roku 1898. K praxi sestavování vládních kabinetů v Předlitavsku. *Historie – otázky – problémy* 2, 2010, s. 9–36; TÝŽ: Pokusy ministerského předsedy Františka hraběte Thun-Hohensteina vyřešit jazykovou otázkou v Čechách v letech 1898–1899. In: HÁJKOVÁ, Dagmar – VELEK, Luboš a kol.: *Historik nad šachovnicí dějin. K pětasedmdesátinám Jana Galandauera*. Praha, 2011, s. 134–166. Ke Kaizlově angažmá v Thunově vládě srov. rovněž příslušné pasáže in: GALANDAUER, Jan: *František kníže Thun. Mistodržící Českého království*. Praha, 2007.
- 50 K osobě a činnosti ministra Rezka: JIROUŠEK, Bohumil: *Antonín Rezek*. České Budějovice, 2002; VELEK, Luboš: Sestavení vlády Ernesta von Koerbera a obnovení úřadu českého ministra krajana roku 1900. *Paginae historiae* 6, 1998, s. 38–63; KUČERA, Martin: K politické činnosti historika Antonína Rezka. *Východočeské listy historické* 11–12, 1997, s. 11–33; KOKEŠOVÁ, Helena: Tomáš G. Masaryk a Antonín Rezek: mezi vědou a politikou. In: BÍLEK, Jan – KOKEŠOVÁ, Helena – QUAGLIATOVÁ, Vlasta (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek*. Praha, 2011, s. 5–25. K vydání je Martinem Klečackým připravena i edice Rezkovy politické korespondence s českými politiky.
- 51 K tomu srov. zápisy z porad profesorského sboru české právnícké fakulty z 90. let uložené v Archivu Univerzity Karlovy.
- 52 Masaryk Albertovi 5. července 1889 in: KOKEŠOVÁ, Helena – QUAGLIATOVÁ, Vlasta (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – staročeši*. Praha, 2009, s. 129.
- 53 Dr. Jaromír Čelakovský. *Česká revue* 8, 1914, s. 66.
- 54 Srov. LA PNP, J. Čelakovský, k. 6, J. Grégr J. Čelakovskému 3. 4. 1886, b. d. „Napiš mi prosím“ a b. d. „Professor Gebauer uvádí“.
- 55 Kaizl byl sice na přelomu století mladočeským předákem, ale ulpívalo na něm do konce života realistické stigma odvíjející se od jeho angažmá v realistické skupině kolem T. G. Masaryka a Času na přelomu 80. a 90. let. K tomu např. KUČERA, Martin: Fúze „realistů“ s mladočechy na konci roku 1890. *ČCH* 93, 1995, s. 591–645; TÝŽ: Cesta Tomáše G. Masaryka a Josefa Kaizla od souhry ke konfrontaci. In: BÍLEK, Jan – KOKEŠOVÁ, Helena – QUAGLIATOVÁ, Vlasta – RYANTOVÁ, Marie (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*. Praha, 2011, s. 5–50. K mladočechům měl na právnícké fakultě názorově blízko snad již jen civilista J. Stupecký, který však organizovaným mladočechem nikdy nebyl.
- 56 K osobě E. Engla např. ČELAKOVSKÝ, Jaromír: Za Emanuelem Engelem. *Osvěta* 38, 1908, s. 1–11; SEŇKOVÁ, Dagmar: Příspěvek k životopisu E. Engla (1841–1907). *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 12, 1991, s. 137–147; VELEK, Luboš: Benešovský poslanec Emanuel Engel (1844–1907). Politický a sociální profil politického vůdce. In: TÝŽ (ed.): *Stopy dějin pod Blatňkem. Pocta Jiřině a Erichu Rennerovým od jejich kolegů, přátel a žáků*. České Budějovice, 2006, s. 159–174.
- 57 Čelakovský v doplňovacích volbách do říšské rady na Lounsku a Kladensku v předjaří 1900 coby radikály prononcovaný oportunistu musel urputně bojovat o mandát ještě ve druhém kole se státoprávníkem K. Baxou (Čelakovský zvítězil nakonec poměrem 1252 ku 955 hlasům; v prvním kole dokonce výrazně zabodoval ještě sociální demokrat Mrazík). Tento boj považoval za ponižující a pro sebe urážející. Knihovna Národního muzea v Praze, sign. 86 B 289, rkp. *Významný volební zápas*, datováno 16. 2. 1900; *Národní listy*, 21. 2. a 1. 3. 1900; *Radikální listy*, 31. 1. 1900; KAIZL, Josef: *Z mého života*, III/1, vyd. Zdeněk V. Tobolka, Kaizl Pacákovci 22. 1. 1900, Kaizl Škardovi 22. 1. a 22. 2. 1900 a Kaizlův deník 20. 2. 1900, s. 999–1000 a 1014–1015. Čelakovský se po *neslavném* zvolení na Lounsku a Kladensku vzápětí znovu ocitl v nemilé situaci, když v jeho zemském volebním okrsku (Vysoké Mýto etc.) byl – ač přímo nejmenován – spolu s ostatními poslanci kritizován kolegou Sokolem za bojácnost a většina ve schůzi přítomných voličů jej pro *zbabělé counnutí* vyzvala ke složení mandátu. Nakonec však mandát podržel. *NL*, 17. 4. 1900; LA PNP, J. Čelakovský, k. 9, Jadrný Čelakovskému 24. 4. 1900.
- 58 ČELAKOVSKÝ, J.: *Moje zápisky*, záznam 28. 12. 1906, s. 182. Na konci života pak Čelakovský přijal poslední pomazání od předáka českého politického katolicismu P. Josefa Šimona. *Národní listy*, 17. 10. 1914.

- ⁵⁹ K mladočeskému poměru k otázce zavedení všeobecného volebního práva podrobně: VELEK, Luboš: Die Idee des allgemeinen Wahlrechts im politischen Lager der tschechischen Liberalen 1861–1914. In: SIMON, Thomas (Hg.): *Hundert Jahre allgemeines und gleiches Wahlrecht in Österreich. Modernes Wahlrecht unter den Bedingungen eines Vielvölkerstaates*. Frankfurt am Main, 2010, s. 213–254; HAVRÁNEK, Jan: *Boj za všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo roku 1893*. Praha, 1964.
- ⁶⁰ ČELAKOVSKÝ, J.: *Moje zápisky*, záznam 3. 5. 1906, s. 174. Čelakovského národní pragmatismus v otázce zavedení všeobecného volebního práva zaznívá i jinde: „Moravané učinili moudře, že hnutí po všeob. právu užili ku změně volebního řádu sněmovního jim na prospěch; kdežto u nás v Čechách toto hnutí je nám na překážku, že nemůžeme se hnouti z místa.“ *Tamtéž*, záznam 6. 1. 1906, s. 169.
- ⁶¹ K pokrokovému hnutí např. HAVRÁNEK, Jan: Počátky a kořeny pokrokového hnutí studentského na počátku devadesátých let 19. století. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae pragensis* (AUC – HUCP) II/1, 1961, s. 5–28; TÝŽ: Protirakouské hnutí dělnické mládeže a studentů a události roku 1893. *AUC – HUCP* II/2, 1961, s. 21–81; TÝŽ: České studentské pokrokové hnutí 1888–1891 v evropských souvislostech. In: KRÁL, Oldřich – SVADBOVÁ, Blanka – VAŠÁK, Pavel (red.): *Prameny české moderní kultury*, II. Praha, 1988, s. 284–304; PERNES, Jiří: *Spiklenci proti Jeho Veličenstvu. Historie tzv. spiknutí Omladiny v Čechách*. Praha, 1988.
- ⁶² Ke vztahu K. Kramáře a Národní strany svobodomyšlné: VELEK, Luboš: Karel Kramář a Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1890–1914. In: *Moderní dějiny – Supplementum 2: Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo*, vyd. Jan Bílek – Luboš Velek. Praha, 2009, s. 104–138.
- ⁶³ *Tamtéž*, 127–129.
- ⁶⁴ NA, Presidium ministerstva vnitra/Rakousko, k. 1, čj. 3570/1900, Čelakovský ministrovci 30. 6. 1900.
- ⁶⁵ Viz příspěvek T. W. Pavlíčka v tomto svazku.

Professor Jaromír Čelakovský and the National Liberal Party (the Young Czechs)

Luboš Velek

Summary

This paper is a contribution to the political biography of an outstanding Czech historian of law, who was at the same time significantly involved in the politics. From his early youth he was a strong adherent and later a member of the National Liberal Party, also called the Young Czech Party. As early as the 1860s he cooperated with the radical democratic magazines and stayed in touch with his cousin, a political emigrant, Josef V. Frič. In the early 1870s, Čelakovský became a steady contributor to *Národní listy*, a daily newspaper of the Young Czech Party. Although his position there was not strong and he did not belong to the key editors of the magazine, it nevertheless helped him to become the deputy to the Bohemian Diet and later the Imperial Council in the late 1870s and early 1880s. His activity there was remarkably limited by political conflicts with his conservative colleagues in the parliamentary club and the publisher of *Národní listy*, Julius Grégr, as well as the material situation of Čelakovský's family as his deputy fee was not enough to support them. As a result, Čelakovský resigned from his Imperial Council post and focused exclusively on the academic career. This was made easier by the formation of a Czech university in 1882 and Čelakovský's amicable behaviour at the Faculty of Law, where he was considered an outsider because of his affinity to Young Czechs. His position at the university improved only after the political ascent of the Young Czechs in the mid-1890s. This ascent took place at the same time as Čelakovský's advancement within the Young Czech Party. At the turn of the century, he returned to the Imperial Council in Vienna and became a member of his party's executive committees and its foremost intellectual. His political and academic merits earned him a number of awards from the Austrian government before the First World War. This paper, based on extensive archival materials, thus shows an exemplary combination of academic and political career, typical for the politics and science of the 19th century.